

Η ΕΝΔΥΤΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ

Ἐν τῷ Μαρκιανῷ Μουσεῖῳ ἐκτίθενται δύο πολύτιμα βυζαντινὰ ἄμφια ἐξ ὧν τὸ ἓν, ὁ ἐπιτάφιος, ἐξεδόθη ἤδη ὑπὸ τοῦ G. Millet¹. Τὸ ἕτερον, φέρον καὶ ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν, ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τοῦ παρόντος σημειώματος.

Τὸ περίτεχνον τοῦτο χρυσοκέντητον «πέπλον», ὡς τὸ ἀποκαλεῖ ἡ ἐπ' αὐτοῦ πεπασμένη ἐπιγραφὴ, ἐξεδόθη τῷ 1886 ὑπὸ τοῦ A. Pasini ἔν τῳ μνημειῳδῇ Καταλόγῳ τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ San Marco². Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Καταλόγου πολλοὺς ἐκ τῶν ὄρων τῆς ἐπιγραφῆς παρηρημένους οὐδεμίαν δὲ προσπάθειαν κατέβαλεν, ἵνα ταυτίσῃ τὸν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενον δωρητὴν τοῦ ὑφάσματος³. Ἐν τῷ Καταλόγῳ παρέχεται καὶ φωτογραφία τοῦ συνόλου, πλὴν ὅμως ἀνεπαρκῆς διὰ τὴν μελέτην τοῦ ἀμφίου. Αἱ ἐνταῦθα δημοσιεύμεναι νέαι φωτογραφίαι ὀφείλονται εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ κ. Foglari, ἀρχιτέκτονος - διευθυντοῦ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, δίδου δὲ σαφεστέραν ἰδέαν τῆς ἐξαιρετοῦ τέχνης τοῦ ὑφάσματος.

Τὸ ὕφασμα τοῦτο ἐπίμηκες (2,40×0,80), ἐκ τεσσάρων συνερραμμένων τεμαχιῶν ἀποτελούμενον⁴, φέρει πεπασμένους διὰ χρυσοῦ νήματος τοὺς δύο ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, ὧν τὰ ὀνόματα ἀναγράφονται παρὰ τὴν κεφαλὴν των. Ἀμφότεραι αἱ μορφαὶ παρίστανται δλόσωμοι (ὑψος 0,56), κατ' ἐνώπιον, φέρουσαι τὴν διακονικὴν στολὴν καὶ κρατοῦσαι διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς τὸ λάβαρον, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς τὴν σφαῖραν, κατὰ τὸν συνήθη βυζαντινὸν τύπον⁵. Παρὰ τοὺς πόδας ἑκάστου ἀγγέλου, εἰς τρεῖς σειράς, εἶναι

¹ G. Millet, *Broderies religieuses de style byzantin*, Paris 1939 et 1947, σελ. 93, πίν. CLXXX, CXCIII - CXCIV. Δυστυχῶς ὁ Millet δὲν προέβη εἰς μελέτην καὶ χρονολόγησιν τοῦ ἐπιταφίου.

² A. Pasini, *Il tesoro di San Marco in Venezia*, Venezia 1886, τόμ. I, σελ. 77, τόμ. II, πίν. XXIX, 42a.

³ Λέγει δι' αὐτόν: «cugino di Manuello Compeno».

⁴ Τὸ ὕφασμα εἶναι νεώτερον, ἀντικατέστησε δὲ προφανῶς τὸ ἐφθαρμένον ἐκ τοῦ χρόνου παλαιόν, τοῦ ὁποῖου ἀγνοοῦμεν οὕτω τὰς διαστάσεις. Ἐπὶ τοῦ νέου ὑφάσματος, χρώματος ὑποκιτρίνου, μετεφέρθησαν αἱ πεπασμέναι εἰκόνες τῶν δύο ἀρχαγγέλων, αἵτινες ἔχουσιν ὡς βάθος ὕφασμα ἐρυθρόν. Ἡ ἐπιγραφὴ, πεπασμένη διὰ κιτρινοῦ νήματος, ὡς καὶ τὸ ἀντικὸν κόσμημα τὸ περιβάλλον τὸ ὕφασμα, εἶναι σύγχρονα τοῦ νέου ὑφάσματος.

⁵ Πρβλ. προχείρως τοὺς ἀρχαγγέλους τῆς Δευτέρας Παρουσίας τῆς βασιλικῆς τοῦ Torcello: C. Diehl, *Manuel d'art byzantin*, Paris 1926², εἰκ. 259.

γεγραμμένον, εἰς στίχους λαμβικούς τριμέτρους, τὸ ἀκόλουθον ἀναθηματικὸν ἐπίγραμμα :

« ἦ ¹ Ἦν ² δουλόννον ³ πίσιν ἐκθρέφας ἔχω
παρὰ μέσαις(ς) μο(ι) καρδιακαῖ(ς) ἐστίαις
τοῖς πυριμόρφους ³ τοῦ Θ(εο)ῦ παρασιάτ(αις)
τῆς ⁴ ἀγγελικ(ῆς) τάξεως πρωτοσιάταις
ταύτην παριστᾶν ⁵ καπὶ ⁶ τῶν ἐρίων ⁷ θέλων ⁸
6 τὸν χρυσοῦφῃ ἰόνδε συντάτω πέπλον ⁹.

³ Ἐμαυτὸν αὐτῶν τοῖς ποσὶ τιθεὶς κάτω ¹⁰
ὡς ἂν ἔχοιμι συμμάχους καὶ προσιάτας
πρὸς τὰς νοητὰς ¹¹ ἐμπλοκάς τῶν δαιμόνων.
Κομνηνοφύης δεσπότης Κωνσταντίνος
σεβαστοκράτωρ ¹² ἀγγελωνύμου γένους ¹³
12 ξύναιμος αὐτάνακτος ¹⁴, Αὐσόνων γένους » ¹⁵.

¹ Ὑφασμα : ἦν. Ἦν δουλόννον πίσιν... ταύτην παριστᾶν (στ. 5).

² Δουλόννος, δουλικῶς : συνήθεις ἐκφράσεις ἀναθηματικῶν ἐπιγραμμάτων. Πρβλ. Σ. Λάμπρου, Ὁ Μαρκανὸς κώδιξ 524, Ν.Ε., τόμ. Η', σελ. 44, ἀρ. 81.

³ Ὑφασμα : πυριμόρφους.

⁴ τῆς : παράθεσις εἰς τὸν στίχον 3. Θὰ ἠδύνατο νὰ γραφῆ καὶ τοῖς : ἐναλλαγὴ ἰσοχρόνων φωνηέντων καὶ διφθόγγων συνήθης ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς.

⁵ Ὑφασμα : παρισταν.

⁶ Ὑφασμα : καπί.

⁷ Ὑφασμα : εριων.

⁸ Ὑφασμα : θελων.

⁹ Ὑφασμα : πεπλον. Τὸ πέπλον καὶ ὁ πέπλος καὶ οἱ δύο τύποι εὐχρηστοὶ ἐν ἐπιγραφαῖς. Πρβλ. Ν.Ε., τόμ. Η', σελ. 139, ἀρ. 162, 163, ὡς καὶ ἀριθ. 58 καὶ 68.

¹⁰ Ὑφασμα : κατω. Τοῖς ποσὶ τιθεὶς κάτω ἢ πρὸς σὲ γόνυ κλίνας, συνήθεις ἐκφράσεις τῶν ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν. Ἀνακαλοῦσι εἰς τὴν μνήμην τὴν γνωστὴν στάσιον ἀφιερωτῶν καὶ κτιτόρων προσκυνοῦντων.

¹¹ Ὑφασμα : νοητας.

¹² Ὑφασμα : σεβαστοκρατωρ.

¹³ Ὑφασμα : υἱονους.

¹⁴ Αὐτάναξ ἀντὶ αὐτοκράτωρ, βλ. Μανασσῆς, Χρονικόν, 2343, 2468.

¹⁵ Ὑφασμα : αυσονων. Ἀναγινώσκων τὸν τελευταῖον τοῦτον στίχον ὁ Α. Pasiñi διερωτᾶται ποῖον βαθμὸν συγγενείας ἔχει ὁ Κωνσταντίνος τῆς ἐπιγραφῆς μετὰ Κοιρανὸν τὸν Γ' τῆς Γερμανίας. Ἀποτελοῦσι ἐν τούτοις κοινὸς τόπος παρὰ βυζαντινοῖς αἱ ἐκφράσεις : γῆ Αὐσόνων καὶ βασιλεὺς Αὐσόνων ἀκριβῶς καθ' ὃν τρόπον ὑπογράφει ὁ αὐτοκράτωρ « αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ». Ἐν τῇ βυζαντινῇ ἐπιγραμματολογίᾳ εἶναι πλέον ἢ συνήθεις αἱ ἐκφράσεις : Κρατάρχης Αὐσόνων, Σκηπτροῦχια Αὐσόνων κ.τ.τ. Πρβλ. Ν.Ε., τόμ. Η', ἀριθ. 38, 74, 92, 109 καὶ Αὐσονοκράτωρ, Αὐσονάρχης : βλ. M a n. P h i l a e, Carmina, ed. E. M i l l e r, Parisiis 1855, I, σελ. 333, στ. 7.

Τὸ ἐπίγραμμα εἶναι γεγραμμένον εἰς στρογγυλόσχημον μεγαλογράματον γραφὴν, ὃ χαρακτηρ τῆς ὁποίας εἶναι κομψὸς καὶ ἐπιμελεημένος, ὡς προσήκει εἰς ὕψασμα πολυτελές. Ἡ διαφορὰ εἰς τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων, οἱ τόνοι καὶ αἱ ταχυγραφαίαι προσθέτουσιν εἰς τὸ κάλλος τῆς γραφῆς. Ὡς γνωστὸν ἡ ἐπιγραφικὴ παρὰ βυζαντινοῖς ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ ποικιλία τῆς κοσμηματικῆς τέχνης¹: Αἱ ἔμμετροι ἐπιγραφαί, γεγραμμέναι δι' ὠραίων καλλιγραφικῶν στοιχείων, ἀπετέλουν καὶ αὐταὶ μέρος τῆς ἐπὶ τῶν ἀμφίων διακοσμῆσεως², ἐνίοτε δὲ ἀντικαθίστων ἕξ ὀλοκλήρου τὴν παράστασιν³. Πολλὰ ἐκ τῶν ἐμμέτρων τούτων ἐπιγραφῶν ἦσαν ἔργα γνωστῶν ποιητῶν ὃ δὲ κῶδιξ ὑπ' ἀριθμ. 534 τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης περιέσωσεν ἱκανὰ τοιαῦτα ἐπιγράμματα προοριζόμενα νὰ συνοδεύσωσιν εὐσεβεῖς δωρεὰς ἐπιφανῶν προσώπων⁴.

Ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφὴ εἶναι γεγραμμένη ἐν συνεχείᾳ, ἄνευ διακοσμῆσεως τῶν λέξεων, οἱ δὲ στίχοι χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων συνήθως διὰ τεσσάρων σταυροειδῶς τοποθετημένων στιγμῶν. Τὰ γράμματα, συμπεπιεσμένα κατὰ τὰ πλάγια, φαίνονται στενὰ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ ὕψος. Τὰ κυκλικὰ γράμματα C, E, O, Θ ἔχουσι σχῆμα ῥοσειδές, ἐπανειλημένως δὲ συγχέονται τὰ γράμματα C καὶ E, O καὶ Θ, H καὶ N. Παρατηροῦνται ἀπλογραφαίαι καὶ συντμήσεις, πολλαχοῦ οἱ τόνοι ἐλλείπουσιν.

Ἐκ μόνων τῶν προαναφερθέντων χαρακτηριστικῶν τῆς γραφῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τοῦ ὕψασματος — ὡς συμβαίνει εἰς τὴν παλαιογραφίαν καὶ εἰς τὰ ἄλλα εἶδη τῆς ἐπιγραφικῆς. Καὶ τοῦτο διὰ δύο λόγους: ἅψ' ἐνὸς μὲν ἡ μελέτη τῶν ὕφαντων καὶ πεπασμένων ἐπιγραφῶν (Stoffepigraphik) δὲν ἔχει μέχρι τοῦδε ἱκανῶς ἀπασχολήσει τὴν ἐπιστήμην, ἐλάχιστα δὲ παραδείγματα τοιούτων ἐπιγραφῶν γνωρίζομεν καὶ τὰ δημοσιευθέντα παρατίθενται ἄνευ σχετικῆς μελέτης⁵. Ἄψ' ἑτέρου ἡ χρονολόγησις τοιούτων ἐπιγραφῶν προσκόπτει εἰς σοβαρὰν δυσκολίαν: Ἐκ τοῦ ἐφθαρμένου ἀρχικοῦ ὕψασματος συχνάκις μεταφέρονται αὐταὶ εἰς ἕτερον καινουργές, μεταβαλλομένης οὕτω τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων κατὰ τὸν συρμὸν τῆς ἐποχῆς. Τοῦτο ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὴν ἐπιγρα-

¹ C.I.G., τόμ. IV, πίν. XII, XIII, XIV.

² G. Millet, J. Pargoire et L. Petit, Recueil des inscriptions chrétiennes de l'Athos, Paris 1904, σελ. 77, ἀρ. 252, 253, 254.

³ A. Frolov, La « Podéa », un tissu décoratif de l'église byzantine, Byzantion, τόμ. XIII, 1938, σελ. 481.

⁴ Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 194, ὑποσημ. 3. Βλ. καὶ C. Diehl, Figures byzantines, 1948³, II, σελ. 145.

⁵ Πλὴν τῆς μοναδικῆς ἐξαιρέσεως: F. Dölger, Die zwei byzantinischen « Fahnen » im Halberstädter Domschatz. Byzanz und die europäische Staatenwelt, Ettal 1953, σελ. 116 - 127.

φήν τοῦ Μαρκιανοῦ πέπλου: Τὰ γράμματα δηλοῦσι μεταβυζαντινοὺς χρόνους, ἐνῶ, ὡς θὰ ἴδωμεν, τὸ πέπλον εἶναι πολὺ παλαιότερον¹. Περὶ τῆς παλαιότητος τοῦ ἀμφίου μαρτυρεῖ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα. Τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ποιητικὴν παραγωγὴν, ἣτις ἄρχεται μὲ τὴν Παλατινὴν Ἀνθολογίαν, λήγει δὲ μὲ τὸν Μανουὴλ Φιλῆν². Τὸ ἐπίγραμμα, καὶ δὴ εἰς λαμβικὸν τρίμετρον, ἀποτελεῖ τὸ εὐνοούμενον εἶδος τῆς βυζαντινῆς ποιήσεως. Τὰ « πάντα παρὰ βυζαντινοῖς », ὡς λέγει ὁ L. Bréhier, « δίδουν ἀφορμὴν εἰς ἐπίγραμμα »³. Ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη ἀνωτέρω αἱ ἐκφράσεις: « δουλόσυνος πίστις », « νοηταὶ ἐμπλοκαὶ τῶν δαιμόνων », « Αὐσόνων γένος », ἀποτελοῦσι κοινούς τόπους τῆς βυζαντινῆς ποιήσεως καὶ ἀνακαλοῦσιν εἰς τὴν μνήμην παρομοίους στίχους τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος ὑπ' ἀριθμ. 534 καὶ τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ.

Ἐς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὸν δωρητὴν τοῦ ὑφάσματος. Τίς ὁ ἐν τοῖς τελευταίοις στίχοις τῆς ἐπιγραφῆς μνημονευόμενος Κωνσταντῖνος, ὁ φέρων τοὺς τίτλους τοῦ *δεσπότου καὶ σεβαστοκράτορος*;

Παρατηροῦμεν ἐν πρώτοις ὅτι οὗτος ἀνήκει εἰς τὸν οἶκον τῶν Ἀγγέλων (« ἀγγελωνύμου γένους »)⁴, ὡς τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ πέπλου παραστάσεως τῶν δύο ἀρχαγγέλων, οἵτινες — καὶ δὴ ὁ Μιχαὴλ — ὑπῆρξαν οἱ πάτρωνες τῆς δυναστείας ταύτης⁵.

Ἀποκλείομεν τὸν Κωνσταντῖνον σύζυγον Θεοδώρας τῆς Κομνηνῆς καὶ γαμβρὸν Ἀλεξίου τοῦ Α', καθότι εἰς αὐτὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθῇ τὸ ἐπίθετον *Κομνηνοφυῆς* τῆς ἐπιγραφῆς⁶.

Ἐκ τῶν Ἀγγέλων, δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, δύο εἶναι εἰς ἡμᾶς γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο: α) Ὁ Κωνσταντῖνος Ἀγγελος Κομνηνὸς Δούκας, νεώτερος ἀδελφὸς Μιχαὴλ τοῦ Α' ἰδρυτοῦ τοῦ δεσποτάτου καὶ δεσπότης ὁ ἴδιος μέρους τῶν χωρῶν τῆς Ἡπείρου κατὰ τὰ ἔτη 1241 -

¹ Βλ. ἀνωτέρω, σελ. 193, ὑπόσημ. 4.

² K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches*, München 1897, σελ. 252 καὶ N. Τωμαδάκη, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν*, τόμ. Α', τεύχ. Β', Ἀθήναι 1958², σελ. 183 - 186.

³ L. Bréhier, *La civilisation byzantine (Le monde byzantin, τόμ. III)*, Paris 1950, σελ. 376. Βλ. καὶ P. Maas, *Der byzantinische Zwölfsilber*, B.Z., XII, σελ. 278.

⁴ Πρβλ. καὶ τὴν ἐπιγραφὴν σφραγίδος παρὰ G. Schlumberger, *Sigillographie de l'empire byzantin*, Paris 1884, σελ. 616.

⁵ G. Schlumberger, *Sigillographie*, σελ. 584 καὶ K. Σάθα, *Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου*, Ἀθήναι 1865, σελ. 229, πίν. I, Νο 1.

⁶ G. Ostrogorsky, *Histoire de l'état byzantin*, Paris 1956, σελ. 598. D. Nicol, *The Despotate of Epiros*, Oxford 1957, σελ. 11. Βλ. καὶ κριτικὴν τοῦ βιβλίου τούτου καὶ τῶν ἄλλων σχετικῶν δημοσιεύσεων περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ δεσποτάτου ὑπὸ P. Lemerle, B.Z., 51 (1958), σελ. 401 - 403.

1254¹, β) Ὁ Κωνσταντῖνος, ἐγγονὸς Μιχαὴλ τοῦ Β', δούξ τῶν Νέων Πατρῶν Θεσσαλίας κατὰ τὰ ἔτη 1296 - 1303².

Εἰς ἀμφοτέρους δύναται νὰ ἀποδοθῇ ὁ τίτλος τοῦ *σεβαστοκράτορος*. Ὡς γνωστὸν τὸν τίτλον τοῦτον ἔπλασεν Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνὸς κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀναχώνουσιν τῶν αὐλικῶν ἀξιωματίων καὶ ἀπένειμε τὸ πρῶτον εἰς τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰσαάκιον. Ὁ κάτοχος ἢ οἱ κάτοχοι τοῦ ἀξιωματος τούτου — ἅπαντες βασιλικοῦ αἵματος — ἤρχοντο κατὰ τάξιν ἀμέσως μετὰ τὸν Αὐτοκράτορα³. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ 1204 καὶ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ὁ οἶκος τῶν Ἀγγέλων προσεταιρίσθη κατ' ἀποκλειστικότητα τὸν τίτλον, ὅστις ἀπέβη, μάλιστα ἀργότερον, κληρονομικὸς εἰς τὴν δυναστείαν τῶν Ἀγγέλων τῆς Θεσσαλίας, ἔφερον δὲ αὐτὸν οὗτοι μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν Τούρκων⁴.

Τὸν τίτλον ὁμως τοῦ *δεσπότη*⁵ ἔφερε μόνον ὁ πρῶτος ἐκ τῶν δύο τούτων Κωνσταντῖνων — ὁ δεύτερος ἦτο δούξ Νέων Πατρῶν — καὶ τοῦτο διότι εἰς αὐτὸν εἶχεν ἀναθέσει Μιχαὴλ ὁ Α' τὴν ἀρχὴν μέρους τῶν χωρῶν τῆς Ἡπείρου⁶. Ὡστε μᾶλλον εἰς αὐτὸν — τὸν « ξυνάμιον » Μιχαὴλ τοῦ Α' — πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὴν δωρεὰν τοῦ Μαρκιανοῦ πέπλου. Ὁ Κωνσταντῖνος οὗτος εἶναι ἤδη γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ ἔξ ἄλλου ἔργου αὐτοῦ: Τὴν ἀνέγερσιν καὶ εἰκονογράφησιν τοῦ ἔξωνάρθηκος τῆς Μονῆς Βαρνάκοβας, ἐν ἣ εὗρηται, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ κ. Ἀ. Ὁρλάνδος, καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ⁷.

Πλὴν ὁμως καὶ ἕτερος Κωνσταντῖνος, υἱὸς Μιχαὴλ τοῦ Α', ἀναφέρεται ἄπαξ μόνον ὑπὸ τοῦ Ἀκροπολίτου⁸. Τοῦτον τινὲς τῶν ἱστορικῶν, ὡς ὁ

¹ C. H o p f, Chroniques Gréco-romanes, inédites ou peu connues, Berlin 1873, σελ. 529, Ἁ. Μ η λ ι α ρ ά κ η, Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, Ἀθήναι 1898, σελ. 49, 53, 241 καὶ D. N i c o l, Despotate, σελ. 54.

² C. H o p f, Chroniques, σελ. 529.

³ G. O s t r o g o r s k y, Histoire, σελ. 388 - 389.

⁴ G. S c h l u m b e r g e r, Sigillographie, σελ. 584 - 585. Πρβλ. καὶ σφραγιδα Μιχαὴλ τοῦ Α' ἐναποκειμένην σήμερον ἐν τῷ ἐν Παρισίοις Cabinet des médailles ἔνθα ἡ ἐπιγραφή: « *σφράγισμα γράφων Μιχαὴλ Δούκα φέρω | σεβαστοκρατοροῦντος ἐνθαλοῦς κλάδου* » καὶ ἕτεραν ἐπιγραφήν ἐν C.I.G., τόμ. IV, ἀρ. 8750.

⁵ Ὁ τίτλος τοῦ δεσπότη, ἀποδιδόμενος μόνον εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀπέβη εἰδικὸς τίτλος ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἀπονεμηθεὶς διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸν Οὐγγρον πρίγκιπα Béla - Ἀλέξιον. Βλ. G. O s t r o g o r s k y, Urum Despotes, die Anfänge der Despotenwürde in Byzanz, B.Z., 44 (1951), σελ. 448 κ.έ. Βλ. περὶ τῶν τίτλων τὰς παρατηρήσεις τοῦ P. L e m e r l e, B.Z. 51 (1958), σελ. 401.

⁶ D. N i c o l, Despotate, σελ. 54.

⁷ Α. Ὁ ρ λ ά ν δ ο υ, Ἡ Μονὴ Βαρνάκοβας (Ἱστορία - Μνημεῖα), 1922, σελ. 12 - 13 καὶ Π. Κ α λ ο ν ά ρ ο υ, Ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου ἢ ἐπιλεγομένη Βαρνάκοβα, Ἀμφισσα 1957, σελ. 133, ἔνθα καὶ πλήρης βιβλιογραφία.

⁸ A. H e i s e n b e r g, Opera Georgii Acropolitae, Leipzig 1903, σελ. 65.

Hopf¹, ταυτίζουνει πρὸς Μιχαήλ τὸν Β', ὅστις, κατ' αὐτούς, θὰ ἔφευρεν ἀμφότερα τὰ ὀνόματα. Ἄλλοι ὅμως ἱστορικοί, ὡς τελευταίως ὁ Nicol, παραδέχονται ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν ἀδελφὸς Μιχαήλ τοῦ Β'².

Ὅτι τὸν Κωνσταντῖνον τοῦτον, τὸν υἱὸν του, προὐρίζεν Μιχαήλ ὁ Α' ὡς διάδοχον αὐτοῦ μᾶς ἐπιβεβαιοῖ τὸ κείμενον συνθήκης (Promissio) τῆς 20ῆς Ἰουνίου 1210, ἣν συνῆψεν Μιχαήλ ὁ Α' πρὸς τὸν δόγην τῆς Ἑνετίας Πέτρον Ζιάνην³. Ἐν τέλει τῆς Promissio ταύτης ὁ Μιχαήλ ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως, καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του, πάντας τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης τηρήσῃ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος: « Et post decessum meum filius meus Constantinus de singulis capitulis observandis debet simile per omnia facere sacramentum ».

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ὄρων τῆς συνθήκης ὁ ὑπογράφας δεσπότης ὑπέσχετο νὰ δίδῃ « καθ' ἕκαστον ἔτος ὕφασμα χρυσοποίκιλτον ἵνα χρησιμεύῃ πρὸς στολισμὸν τῆς ἁγίας τραπέζης τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ ἕτερον ὅμοιον διὰ τὸν δόγην καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ »: « et unum pannum honorabilem auro textum ad ornatum altaris Sancti Marci, et alud unum vobis et successoribus vestris ».

Μετὰ πολλῆς πιθανότητος λοιπὸν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ ὑπὸ μελέτην ὕφασμα ὡς δωρεὰν τῶν δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου γενομένην συνεπεία τῆς Promissio. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν ταῖς κατὰ καιροὺς ἀπογραφαῖς τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ Ἁγίου Μάρκου τὸ πέπλον τοῦτο ἀναφέρεται ὡς « frontale » τῆς ἁγίας τραπέζης καὶ τὸ ὅτι, ὀλίγα ἔτη πρὶν ἢ συμπεριληφθῆ εἰς τὰ κειμήλια τοῦ Μαρκανοῦ Μουσείου, ἐχρησίμευεν ὡς κάλυμμα τῆς ἱερᾶς τραπέζης ἐπὶ τῆς ὁποίας, τὸ ἐσπέρας τῆς Μεγάλης Πέμπτης, ἐξετίθετο τὸ Τίμιον Αἶμα⁴ — προωρίζετο δηλαδὴ διὰ τὴν αὐτὴν χρῆσιν ἣν ἀναφέρει ρητῶς ἡ συνθήκη: « pannum... ad ornatum altaris Sancti Marci » — ἐνισχύουσι τὴν ὑπόθεσιν ταύτην.

Συνεπῶς καὶ τὸν μνημονευόμενον ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς Κωνσταντῖνον πρέπει νὰ ταυτίσωμεν μᾶλλον μὲ τὸν υἱὸν Μιχαήλ τοῦ Α' ἢ μὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Τὸ ἔτος 1210 τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης ἀποτελεῖ ἕνα terminus

¹ C. Hopf, Chroniques, σελ. 529: Michel II auparavant nommé Constantin et qualifié de bâtard (1237-1271). Ὁ Ἁ. Μηλιαράκης, Ἱστορία, σελ. 61, ὑποσημ. 1 λέγει: « Πιθανὸν ὁ υἱὸς του οὗτος νὰ ἀπέθανε προῶρος, ἐφ' ᾧ καὶ αἱ ἱστορικαὶ πηγαι σιωπῶσιν » καὶ ἐν σελ. 332, ὑποσ. 1: « Ὁ Ἀκροπολίτης γράφει ἀντὶ Μιχαήλ, Κωνσταντῖνος' ἀλλ' οὐδαμοῦ ἐν τοῖς προηγουμένοις ποιεῖται μνεῖαν περὶ τούτου, ἐξ οὗ εἰκάζομεν ὅτι ὁ Μιχαήλ Β' ἔφερε καὶ τὸ ὄνομα Κωνσταντῖνος ».

² D. Nicol, Despotate, σελ. 43, ὑποσ. 2.

³ G. L. Fr. Tafel-G. M. Thomas, Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig, τόμ. II, σελ. 122.

⁴ A. Pasini, Tesoro, τόμ. I, σελ. 77.

ante quem. Ἐξ ἄλλου ἀφοῦ οὐχὶ ὁ συνάψας τὴν συνθήκην Μιχαὴλ ἀλλ' ἕτερός τις Κωνσταντίνος ἐκτελεῖ τὴν δωρεάν ταύτην πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τοῦτο συνέβη μετὰ τὸν θάνατον Μιχαὴλ τοῦ Α'. Ἐὰν πράγματι τὸ ἄμφιον ἐγένετο πρὸς ἐκπλήρωσιν ὄρου τῆς συνθήκης, δὲν βλέπομεν διατί θὰ ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τηρήσῃ τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης ὁ Κωνσταντίνος, ἀδελφὸς Μιχαὴλ τοῦ Α', ὅστις μικρὰν μόνον ἔξουσίαν ἐπὶ τοῦ δεσποτάτου¹ εἶχε, καὶ οὐχὶ ὁ διευθύνων μετὰ τὸν θάνατον Μιχαὴλ τοῦ Α' τὰς τύχας τοῦ δεσποτάτου καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀνακληθεὶς ἐκ Νικαίας Θεόδωρος.

Διατί ὅμως οὐχὶ ὁ Θεόδωρος, ἀλλ' ὁ ἄγνωστος ἄλλοθεν υἱὸς Μιχαὴλ τοῦ Α' Κωνσταντίνος ἀνέλαβε τὴν δωρεάν τοῦ ὑφάσματος καὶ τίνι δικαιώματι αὐτοαποκαλεῖται οὗτος δεσπότης; Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι τινὲς τῶν ἱστορικῶν ταυτίζουσι τὸν Κωνσταντῖνον τοῦτον πρὸς Μιχαὴλ τὸν Β'². Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου γράφει ὁ Ἀκροπολίτης: « Παρακαλεῖ τὸν βασιλέα Θεόδωρον (τῆς Νικαίας) ὁ Μιχαὴλ, ἵνα τοῦτον (τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον) πρὸς αὐτὸν ἐκπέμψῃ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἔτι παῖδα εἰς ἥβην ἐλθόντα, ἀλλ' οὐδὲ γνήσιον — ὁ γὰρ αὐτῷ γεννηθεὶς Μιχαὴλ ἐκ παλλακῆς ἐκείνῳ γεγένηται »³. Ἐτέρα δὲ πηγὴ, ὁ ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Ἰώβ γραφεὶς βίος τῆς Ἁγίας Θεοδώρας, ἔξιστορῶν τὰ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν Μιχαὴλ τοῦ Β', λέγει: « Ἀλλὰ ταχέως καὶ οὗτος (Μιχαὴλ ὁ Α') ἔργον ρομφαίας γενόμενος, ἔξ ἀνθρώπων ἐγένετο, τὸν ἴδιον ἀυτάδελφον Θεόδωρον τὸν Δούκαν, διάδοχον αὐτοῦ καταλιπὼν ὃς δὴ Θεόδωρος βρεφύλλιον τὸ(ν) ἐκ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Μιχαὴλ τὸν Δούκαν εὐρηκῶς, παρεῖδε μὲν τοῦτον ὡς ἀτελῆ τὴν ἀρχὴν δὲ πᾶσαν δραξάμενος καὶ ἐπὶ εὐτυχίᾳ πραγμάτων ἀρθεὶς, δόλον κατὰ τοῦ παιδὸς ἐμελέτησεν ὄνπερ ἢ μήτηρ αἰσθημένη προέλαβε διαπεράσασα μετὰ τοῦ νηπίου ἐν τῇ νήσῳ τοῦ Πέλοπος »⁴. Ἡ ἀγιογραφία αὕτη εἶναι μεταγενεστέρα τῶν γεγονότων⁵, αἱ πληροφορίαι δὲ τὰς ὁποίας παρέχει εἶναι πολλαχοῦ λίαν συγκεχυμέναι καὶ σκοτειναί. Οὐδὲν ὅμως κώλυμα προβάλλεται εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Θεόδωρος, φιλόδοξος ὡς ἦτο, καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν, ἐπεβουλεύθη τὴν ζωὴν τοῦ νομίμου καὶ ἀνηλικίου ἔτι ὄντος κληρονόμου τοῦ ἀδελφοῦ του, εἴτε Κωνσταντίνος εἴτε Μιχαὴλ ὠνομάζετο οὗτος. Ἐν τῇ αὐτοεξορίᾳ του ὁ νεαρὸς Κωνσταντίνος — ὅστις κατὰ τὸν Μηλιαράκη ἀπέθανε προώρως⁶ — ἦ ὁ Κωνσταντίνος - Μιχαὴλ, ὁ κατόπιν δεσπότης, ἐθεώρει ἑαυτὸν ὡς τὸν νόμιμον διά-

¹ D. Nicol, *Despotate*, σελ. 23.

² Βλ. ἀνωτ., σελ. 198.

³ Ἀκροπολίτης, σελ. 24, στ. 17 - 21.

⁴ Ἀ. Μουστοξύδου, Ἐλληνομνήμων, Ἀθήνα 1842, σελ. 44.

⁵ O. D. Nicol, *Despotate*, σελ. 128, ἀκολουθῶν τοὺς Μουστοξύδην καὶ Μηλιαράκη ἀνάγει τὴν ἀγιογραφίαν εἰς τὸν 17^{ον} αἰῶνα, ἐνῶ, ὡς γνωστόν, ὑπάρχουσι καὶ παλαιότερα χειρόγραφα. Πρβλ. P. Lemerle, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 402.

⁶ Μηλιαράκη, Ἱστορία, σελ. 61, ὑποσημ. 1.

δοχον τοῦ δεσποτάτου. Ἐνῶ δὲ ὁ Θεόδωρος θέτων εἰς ἐφαρμογὴν τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια αὐτοῦ κατελάμβανε τὸ Δυρράχιον¹ — νευραλγικὸν σημεῖον διὰ τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα τῆς Ἑνετίας — ὁ Κωνσταντῖνος ἢ ἀντ' αὐτοῦ, ἀνγλίκου, ἢ μήτηρ του ἐξετέλει τὸ ὑπὸ τοῦ συζύγου της ὑποσχεθὲν πέπλον, ἐν τῷ ὁποίῳ μάλιστα παρεκάλει τοὺς Ταξιάρχας νὰ ἐλευθερώσωσι τὸν υἱὸν « ἐκ τῶν ἐμπλοκῶν τῶν δαιμόνων ». Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἔτος 1230 τῆς ἐν Κλοκοτινίτση μάχης καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ Θεοδώρου ὡς *terminus post quem*².

Ὡστε τὸ πέπλον ὅπερ ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν εἶναι ἐνδυτή, ἄμφιον γνωστὸν μέχρι τοῦδε μόνον ἐκ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων³. Ἡ ἐνδυτὴ ἀποτελεῖ τὸ δεύτερον κατὰ τάξιν καὶ ἀρχαιότητα ἀμφίσσισμα τῆς ἁγίας Τραπεζῆς. Λέγει Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης: « μετὰ δὲ τὸ χρισθῆναι τῷ μύρῳ τὴν ἱερωτάτην τράπεζαν, ἐπενδύει ὁ (ἱερεὺς) ταύτην εὐθύς... Καὶ πρῶτον μὲν τὰ τέσσαρα ὑφάσματα τίθενται κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς ἁγίας τραπέζης, τὰ δνόματα τῶν Εὐαγγελιστῶν ἕκαστον ἐν ἔχοντα⁴. Ταῦτα τὰ τέσσαρα καὶ τὸ κατασάρκα καὶ τὸ εἰλητόν ἀπὸ λίνου... Μετὰ δέ..., τὸ κατασάρκα τίθεται, ὃ δηλοῖ τὴν σινδόνα ἐπὶ τῷ νεκρωθέντι δι' ἡμᾶς θείῳ σώματι. Εἶτα τὸ τραπεζοφόρον ἐφαπλοῦται, ὅπερ λαμπρότερον ὄν, εἰς τύπον τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ὅτι καθέδρα Θεοῦ τὸ θυσιαστήριον, ἢ καὶ διὰ τὰ ἱμάτια τοῦ Σωτῆρος ὡς τὸ φῶς ἀπαστράφαντα. Εἶτα τίθεται τὸ εἰλητόν... »⁵. Τὸ τραπεζοφόρον λοιπὸν, τὸ καὶ ἐνδυτὴ ἀποκαλούμενον ἀποτελεῖ τὸ λαμπρότερον ἄμφιον τῆς ἁγίας

¹ Μηλιαράκη, Ἱστορία, σελ. 125, 127.

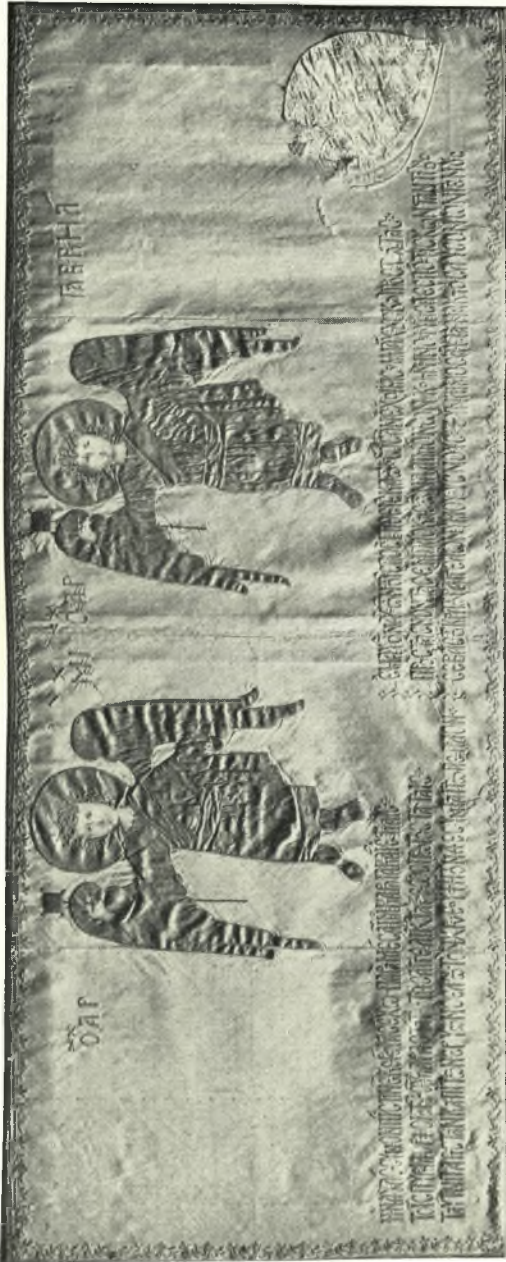
² Ostrogorsky, Histoire, σελ. 603. Ὁ D. Nicol, Despotate, σελ. 128, ὑποθέτει ὅτι οὗτος ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ του Μανουὴλ νὰ ἀναλάβῃ τὴν κληρονομίαν τοῦ πατρὸς του, ὁ Σάθας, Χρονικὸν Γαλαξειδίου, σελίς 135, ὅτι « ὁ Ἀσάν αἰχμαλωτίσας τὸν Θεόδωρον προσεκαλέσατο αὐτὸν ἐν Πελοποννήσῳ διατριβόντα ».

³ Οἱ ἀσχοληθέντες περὶ τὰ βυζαντινὰ ἄμφια οὐδὲ κἄν τὸ ὄνομα τοῦ λειτουργικοῦ τούτου ἀμφίου ἀναφέρουσι, πλὴν τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου, Τὰ λειτουργικὰ ἄμφια τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, Θεολογία, τόμ. Κ' (1949), τεύχος Δ', σελ. 605. Βλ. καὶ Κ. Καλλινίκου, Ὁ Χριστιανικὸς Ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, 1958², σελ. 182.

⁴ Τὸ κείμενον λέγει ρητῶς: « Τὰ τέσσαρα ὑφάσματα τίθενται κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς ἁγίας τραπέζης » καὶ οὐχὶ κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς ἐνδυτῆς, ὡς ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τινων. Ἄλλωστε ὁ αὐτὸς Συμεὼν Θεσσαλονίκης εἰς ἕτερον χωρίον εἶναι ἔτι σαφέστερος: βλ. Migne, P.G., τόμ. 155, στήλ. 313: « περὶ τῶν τεσσάρων ὑφασμάτων τῶν ἐν τῇ θείᾳ τραπέζῃ ». Ἄλλὰ καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς ὡς ὁ Πηλοουσιώτης, βλ. Migne, P.G., τόμ. 78, στήλ. 264, καὶ Gouar, Εὐχολόγιον, 2^α ἐκδοσις, Venetiis 1730, σελ. 497-498: « Τάξις γενομένη τῇ Μεγάλῃ Πέμπτῃ ἐν τῇ ἐκπλύσει τῆς ἁγίας τραπέζης » ἐπιβεβαιοῦσι τὸ γεγονός ὅτι πρόκειται περὶ χωριστῶν ὑφασμάτων.

⁵ Migne, P.G., τόμ. 155, στήλ. 316-317.

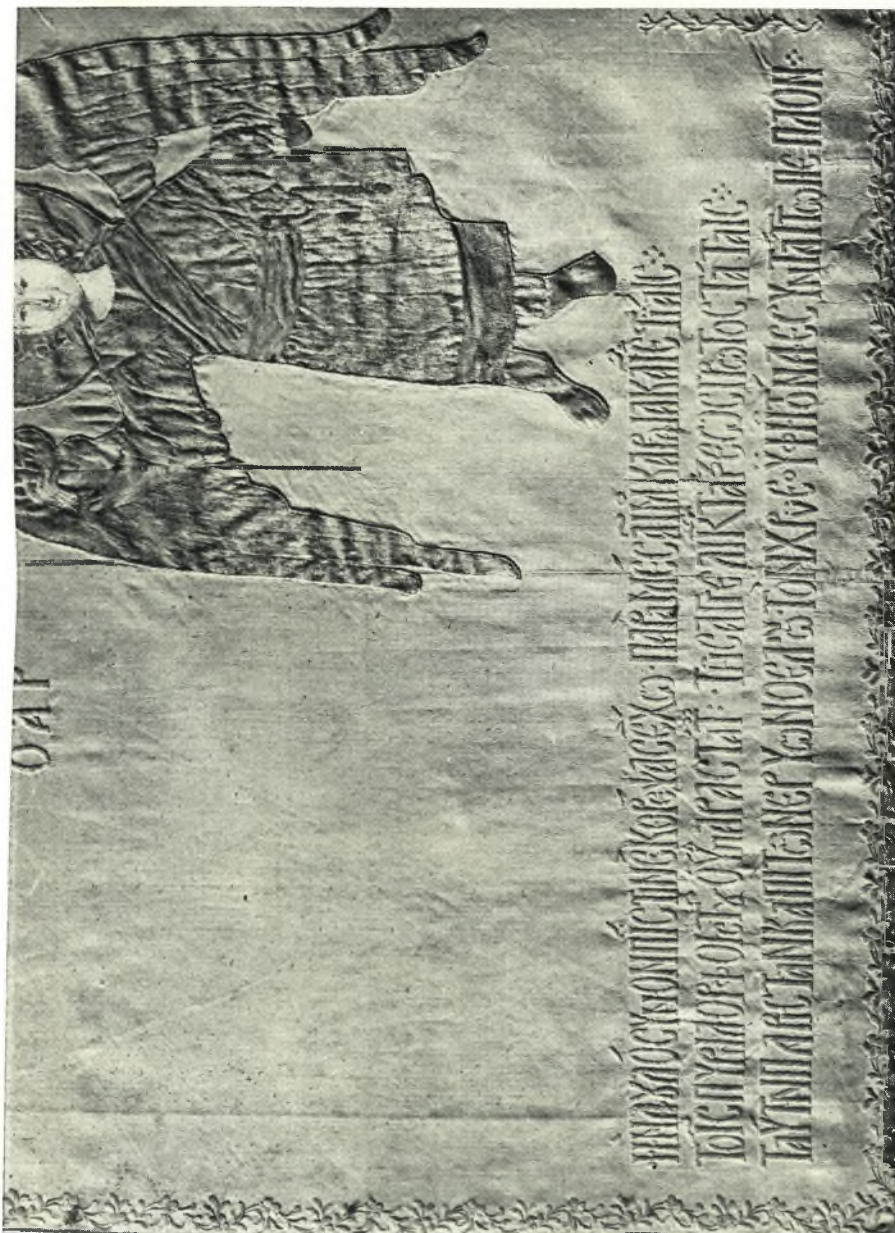

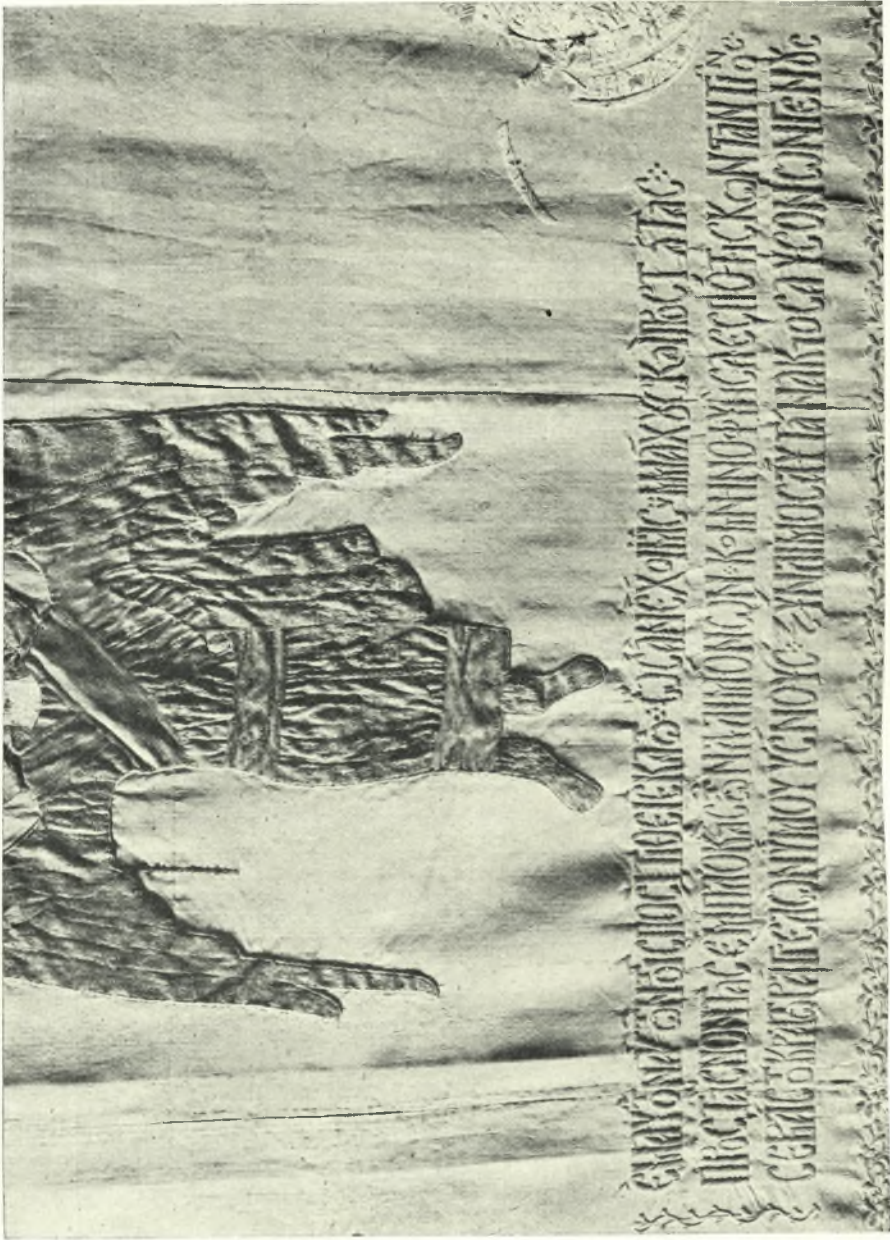
Εἰκ. 1. Ἡ ἐνδύτη τοῦ Ἁγίου Μάγρου (Ca. 1215).
(Φωτ. Ferruzzi — Benzia).

Είχ. 2. Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Λεπτομέρεια τῆς εἰχ. 1.
(Φωτ. Ferruzzi — Βενετία).

Είχ. 3. Το έπι τής ένδυτής έπίγραμμα. Οί πρώτοι έξ στίχοι.
(Φωτ. Ferruzzi — Βενετία).

Είς 4. Τὸ ἐπὶ τῆς ἐνδοῦτης ἐπίγραμμα. Οἱ τελευταῖοι ἔξ ὀτῆλοι.
(Φωτ. Ferruzzi — Βενετία).

τραπέζης· τὰ ἕτερα δύο, κατασάρκιον καὶ εἰλητόν, εἶναι λευκὰ ἐκ λινοῦ ἄνευ ἰδιαιτέρου καλλωπισμοῦ ἄμφια.

Τὴν λαμπρότητα τῆς ένδυτῆς μαρτυροῦσι πολλοὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ τῶν ἱστορικῶν. « Ἀλουργίδα τοῦ σεπτοῦ θυσιαστηρίου » τὴν ἀποκαλεῖ ὁ ἐν ἙΑπαμεία κληρὸς ἐν ἐπιστολῇ του γραφεῖση κατὰ τὸ ἔτος 356. Τὸ Πασχάλιον Χρονικὸν ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὁ Κωνσταντῖος προσήγαγε, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ « διάλιθα χρυσοφῆ ἀπλώματα τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου »¹. Περὶ « ένδυτῆς ἐκ χρυσοπάστου ὀξείας διὰ μαργάρων » ὁμιλεῖ καὶ ὁ Παχυμέρης².

Διὰ τὴν ἐξεζητημένην πολυτέλειαν τῆς ένδυτῆς μανθάνομεν καὶ ἐκ τῶν βρεβίων τῶν μονῶν, ἅτινα μάλιστα μᾶς πληροφοροῦσι καὶ περὶ τῶν παραστάσεων τῶν εἰκονιζομένων ἐπὶ τοῦ ἁμφίου. Ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ τῆς ἐν Πάτιμφ Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐφυλάσσοντο κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 13^{ου} αἰῶνος: « Ἐνδυταὶ δύο ἐξ ἐνὸς ὑφάσματος βλαττίου κατ' ὀξέος τροχωτοῦ μετὰ ζωδίων καὶ γρύφων, καὶ ένδυμάτων βαμβυκίνων πρασίνων. Ἐτέρα ένδυτὴ παλαιὰ μετὰ ένδύματος λινόπρασίνου. Ἐτέρα ένδυτὴ παλαιὰ μεγάλη εὐζωδος ἡ τοῦ Πατριάρχου. Εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν τῆς Θεοτόκου ένδυτὴ παλαιὰ μία... ἕτεραί ένδυταὶ παλαιαὶ δύο αἰ κείμεναι εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὴν πρόθεσιν »³. Ἡ διάταξις Μιχαὴλ τοῦ Ἀτταλειάτου (1077) διὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονὴν τοῦ Πανοικτίρμονος ἀπαριθμεῖ: « Ἐνδυτὴ μία, βλαττίον κραμβίζον τῆς ἁγίας τραπέζης, ἔχουσα πόλους ἰα', γρουψολέοντα δικέφαλον. Ἐτέρα ένδυτὴ λινὴ ζωγραφία... ἕτερα ένδυτὴ, βλαττίον σκαραμάγγιον τῆς ἁγίας τραπέζης »⁴.

Τὸ ὅτι ἡ ένδυτὴ ἀπετέλει τὸ λαμπρότερον ἐκ τῶν ἁμφίων τῆς ἱερᾶς τραπέζης μᾶς πείθει καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἦτο προνόμιον τῶν αὐτοκρατόρων νὰ ὑπαλλάσσωσι ταύτην κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον: « Τὴν ἐπαύριον, ἣτις ἦν τὸ ἅγιον Σάββατον... προσῆλθεν ὁ βασιλεὺς (Λέων ὁ Χάζαρος) εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν καὶ ὑπαλλάξας τὴν ένδυτὴν, ὡς ἔθος ἐστὶν τοῖς βασιλεῦσι ἐπανῆλθεν ἐν τῷ ἄμβωνι σὺν τῷ υἱῷ »⁵. Ὡσαύτως προνόμιον τοῦ βασιλέως ἦτο νὰ ἀσπάζηται τὸ ἐπὶ τῆς ένδυτῆς ταβλίον, ὡς μᾶς πληροφορεῖ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος: « ...οἱ δεσπότες ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης γενόμενοι, ἀσπάζονται τὸ ταβλιν τῆς ἁγίας ένδυτῆς, δηλονότι ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου

¹ Πασχάλιον Χρονικόν, ἔκδ. Βόννης, τόμ. Α', σελ. 544 - 545.

² Γεώργ. Παχυμέρης, ἔκδ. Βόννης, βιβλίον V, κεφ. 17.

³ C. Diehl, Le trésor de la bibliothèque de Patmos au commencement du XIII, B.Z., I (1892), σελ. 513 - 514.

⁴ Fr. Miclosich - J. Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi, Vienne 1860, τόμ. V, σελ. 326. Ὑπάρχει καὶ δευτέρα ἔκδοσις τοῦ κειμένου ἐν Κ. Σάφρα, Ἑλληνικὴ Βιβλιοθ., τόμ. I.

⁵ Θεοφάνους Χρονογραφία, Migne, P.G., τόμ. 108, στήλ. 379.

τοῦτο σηκούμενον, καὶ τοῖς δεσπόταις πρὸς ἀσπασμὸν προσαγόμενον»¹.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀναφερόμενον ταβλὴν δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ ἐνύφαντος ἢ χρυσοκέντητος εἰκὼν, τὴν ὑπαρξὴν τῆς ὁποίας γνωρίζομεν καὶ ἄλλοθεν. Εἰς τὰ ἀνωτέρω προσαγόμενα παραδείγματα τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονῆς τοῦ Πανοικτίρμονος, τὰ μετὰ ζωδίων καὶ γρύψων καὶ δικεφάλων γρυψολέοντων κεκοσμημένα, δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν ἕτερα μετὰ θρησκευτικῶν παραστάσεων: «Καὶ προσεκύνησε τὴν ἐνδυτὴν τὴν ἔχουσαν τὴν Ἁγίαν Γέννησιν τοῦ Κυρίου»². «Εἰς ἐνδυτὴν τῆς ἁγίας τραπέζης ἔχον (sic) εἰκονισμένην τὴν Ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἀνάστασιν»³. Ἀμφότεραι αἱ παραστάσεις ἐρμηνεύονται πλήρως ἐκ τῆς «εὐχῆς τῆς ἐνδυτῆς» τῆς ἀπαγγελλομένης τὴν Μεγάλῃν Πέμπτην ἐπὶ τῇ ἐκπλύσει τῆς ἁγίας τραπέζης: «Ὁ ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων Θεός, ὁ δι' ἄφατον ἀγαθότητα... τὴν ἡμῶν ἀρχειότητα προσλαβόμενος...» Καὶ κατωτέρω: «Τοῦ Σώματός σου τοῦ... μετὰ δόξης ἀναστάντος τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ πηγὴν ἀκένωτον ζωῆς καὶ ἀφθαρσίας τὸν Πανάγιον Τάφον ἡμῖν ἀποτελέσαντος...»⁴.

Τὰ ταβλία τοῦ Μαρκιανοῦ πέπλου ἀποτελοῦσι οἱ δύο ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ. Ἐπὶ τοῦ πολυτελοῦς ὑφάσματος, ὅπερ προωρίζετο διὰ τὴν Δημοκρατίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, τὸ ἐργαστήριον τῶν δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου ἔθεσε, δίκην σφραγίδος — ὡς ἔπρατε διὰ τὰ νομίσματα⁵ — τοὺς Ταξιάρχας τῶν οὐρανίων δυνάμεων καὶ πάτρωνας τοῦ οἴκου τῶν δεσποτῶν.

ΜΑΡΙΑ Σ. ΘΕΟΧΑΡΗ

¹ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως, ἔκδ. Α. Vogt, τόμ. Ι, 23-27.

² Theophanes Continuatus, ἔκδ. Βόννης, σελ. 439.

³ Ν.Ε., τόμ. Η', σελ. 51, ἀρ. 93.

⁴ G o a r, Εὐχολόγιον, σελ. 498. Βλ. καὶ Μ. Θεοχάρη, Ἐκκλησιαστικὰ ἄμφια τῆς μονῆς Τατάρνης, Θεολογία ΚΖ' (1956), τεύχος Α', σελ. 136-137.

⁵ D. Nicol, Despotate, σελ. 204.